

Tussenrapportage over de periode januari tot en met juni 2019

Commissie Werkzaam Vermogen
27 augustus 2019

Generale Synode
14/15 November 2019

Introductie

Er is geld beschikbaar in diverse Protestantse Gemeenten in Nederland. Hoeveel het ongeveer is, weet eigenlijk niemand. In hun rapport 'Krimpemde middelen en toch vitaal' (2015) schrijven de onderzoekers dat zij, op grond van hun werkzaamheden, schatten dat het om grote bedragen kan gaan.

Het is wel bekend dat het niet overal vrij beschikbaar is, dat het ongelijk verdeeld is over gemeenten, dat er in sommige situaties ook tekorten zijn en dat er ook plaatsen zijn waar de gemeente klein is in aantallen leden maar er wel vermogen is. De onderzoekers schreven in het genoemde rapport dat 'het geld ligt te wachten ...'.

Te wachten waarop?

Uiteindelijk tot het 'Werkzaam' wordt gemaakt ten dienste van de kerk en van de samenleving. Daarvoor geven de leden het geld aan de kerk.

Mede gelet op het belang dat de synode aan dit onderwerp hecht – het is een van de doelstellingen in het beleidsplan 2017-2020 van de dienstenorganisatie – heeft het bestuur van de dienstenorganisatie in januari 2019 een commissie ingesteld met de opdracht voorstellen te ontwikkelen om het beschikbare vermogen 'Werkzaam' te maken.

In deze tussenrapportage beschrijven wij onze aanpak en de eerste inzichten die wij hebben opgedaan.

De essentie van ons denken is, dat de plaatselijke gemeente vanuit haar roeping, haar bestaansreden (Woordverkondiging en dienst aan de samenleving), beleid ontwikkelt waarin zij nadrukkelijk keuzes maakt ten aanzien van de aanwending van beschikbaar vermogen. Het zal niet alleen moeten gaan om wat goed is voor de eigen gemeente, maar ook hoe beschikbaar vermogen aangewend kan worden in de (directe) omgeving, hoe meer met de diaconie kan worden samengewerkt en gezamenlijk gefinancierd, hoe (regionaal) kan worden samengewerkt met andere Protestantse gemeenten, met burgerlijke overheden etc. Niet oppotten dus, maar met beleid en verstand investeren en over dat gevoerde beleid ook helder en duidelijk verantwoording afleggen aan de gemeenteleden. Dit vraagt uiteraard nog verdere uitwerking, ook van ons als commissie.

Wij zien ook dat qua uitvoering nog veel zaken moeten worden doordacht. Een van de opgaven zal zijn hoe de vele goede ideeën die er in gemeenten leven bekend worden bij degenen die geld dienstbaar willen maken. Anders gezegd, kan er een 'platform-functie' worden ontwikkeld?

Communicatie over wat gemeenten allemaal doen, is een punt van grote aandacht. Als gemeenten laten zien wat zij allemaal doen voor de omgeving, zal daar een positieve werking van uit kunnen gaan. Dat geldt binnen de eigen kring, maar kan ook anderen inspireren.

Ook de vraag hoeveel geld er nu bij benadering beschikbaar is, zal in de komende tijd beantwoord moeten worden.

Uit toepassing van de hiervoor geschetste lijn van denken volgt het voldoen aan de ANBI eisen als een logische stap.

Inhoud van deze tussenrapportage

1. Achtergrond en aanleiding
2. Commissie Werkzaam Vermogen - samenstelling en opdracht
3. Uitgevoerde werkzaamheden en eerste inzichten
4. Vervolg in de periode september 2019 - eerste kwartaal 2020

1. Achtergrond en aanleiding

In 2015 verscheen het onderzoeksrapport 'Krimpende middelen en toch vitaal'¹. Het rapport bevat de resultaten van een onderzoek naar de financiële positie van Protestantse gemeenten in de kerk-provincies Friesland en Groningen-Drenthe. Voor dit onderzoek zijn de jaarrekeningen over 2011 van de betreffende gemeenten gebruikt. Puntsgewijs geven wij de belangrijkste bevindingen uit dit rapport weer.

- a. Er staat eind 2011 € 150 mln. op bankrekeningen van gemeenten in de twee kerk-provincies Friesland en Groningen-Drenthe.
- b. Op basis van extrapolatie schatten de onderzoekers dat er landelijk gezien tussen de € 1 en 2 miljard op bankrekeningen staat.
- c. Er is geen rekening gehouden met andere bezittingen zoals beleggingen, vastgoed, diaconale gelden etc.
- d. Er is sprake van een ongelijke verdeling tussen de verschillende gemeenten.
- e. De ruimte om te investeren wordt door velen erkend.
- f. Samenwerking tussen gemeenten blijkt in de praktijk door allerlei oorzaken moeilijk tot stand te komen.

Mede naar aanleiding van dit rapport is in het beleidsplan van de dienstenorganisatie 2017 – 2020, 'Dicht bij het hart'², het volgende opgenomen:

[...] Overigens is er een groot verschil in rijkdom tussen de verschillende gemeenten in onze kerk. [...]

Immers, deze gelden zijn bedoeld om te besteden aan de doelstellingen waarvoor ze zijn gegeven.

[...]

(uit paragraaf 9.1)

De synode heeft in haar vergadering van april 2016 dit beleidsplan unaniem vastgesteld.

¹ Krimpende middelen en toch vitaal, oktober 2015, dr. M. van der Meulen, onderzoeksplatform Connecting Churches and Cultures van de Protestantse Theologische Universiteit, raadpleegbaar via: <https://www.pthu.nl/ccs/Onderzoek/Onze%20opende%20projecten/KrimpendeMiddelen/>

² Raadpleegbaar via: [https://www.protestantsekerk.nl/nieuws/beleidsplan-vastgesteld-\(vastgesteld-in-synodevergadering-van-april-2016\)](https://www.protestantsekerk.nl/nieuws/beleidsplan-vastgesteld-(vastgesteld-in-synodevergadering-van-april-2016))

Het bestuur van de dienstenorganisatie heeft een commissie ingesteld om de onderwerpen 'toepassing ANBI regels' en 'vermogens in de kerk' nader te onderzoeken en met voorstellen te komen.

2. Commissie Werkzaam Vermogen - samenstelling en opdracht

Samenstelling van de Commissie Werkzaam Vermogen

De commissie 'Werkzaam Vermogen' is als volgt samengesteld:

- Prof. J.C.A. (Hans) Gortemaker RA, voorzitter
- Ds. K. (Karin) van den Broeke
- Drs. W.J. (Wim) Deetman
- Drs. J.A. (Jan) Klop (Federatie van Diaconieën)
- G.F. (Gerard Frank) Sollman RA, secretaris

- Drs. W. (Wim) Oosterom (adviseur)

Opdracht aan de Commissie Werkzaam Vermogen

[...]

Opdracht

Vanuit de geschetste ontwikkelingen en voorstellen zien wij de opdracht aan de commissie als volgt:

- 1. Voer een verkenning uit van het veld, zowel op het gebied van de ANBI ontwikkeling(en) als op het gebied van de beschikbare en (elders) gewenste vermogens;*
- 2. Valideer deze verkenning(en) met relevante betrokkenen, waaronder zonodig de belastingdienst en/of plaatselijke gemeenten;*
- 3. Formuleer voorstellen voor oplossingsrichtingen die gedragen zijn door een zo groot mogelijke groep betrokken partijen; voer overleg met het bestuur van de Dienstenorganisatie, zodat een gezamenlijke strategie kan worden ontwikkeld om te komen tot een binnen de kerk breed gedragen visie. Bepaal daarin wanneer de Generale Synode in dit gesprek betrokken wordt.*
- 4. Kom met gedragen voorstellen voor implementatie.*

3. Uitgevoerde werkzaamheden en eerste inzichten

3.1. Algemene opmerkingen

Voordat wij ingaan op onze werkzaamheden in de afgelopen periode en de inzichten die wij op hebben gedaan, wijzen wij op twee zaken die voor ons van belang zijn.

Het rapporteren over voorstellen die verband houden met geld en de besteding daarvan, kan al snel de indruk achterlaten dat de opstellers vooral oog hebben voor financiële zaken. Wij werken echter vanuit onze stellige overtuiging dat het (gemeenten van) de Protestantse Kerk in Nederland primair moet gaan haar roeping voluit in te vullen. De roeping van de kerk betreft met name de Woordverkondiging en de dienst aan de samenleving. Daarvoor moet zij, naar onze mening, alle (financiële) middelen inzetten die haar ter beschikking staan. Deze middelen zijn ooit aan de kerk en diaconieën gegeven om te gebruiken. Het geld / vermogen moet werkzaam gemaakt worden en dient het beleid te 'volgen' zoals een plaatselijke gemeente dat voert.

Een tweede aandachtspunt betreft de bijzondere positie van de kerk. Wij hanteren het uitgangspunt dat de kerk een 'eigenstandige positie' heeft, zoals die in de wet verankerd is. Deze 'eigenstandige positie' leidde ertoe, dat voor de kerken specifieke afspraken met de Belastingdienst zijn gemaakt voor de toepassing van de ANBI eisen. Niet bij iedereen is duidelijk dat de kerk iets anders is dan een 'goede doelen organisatie' en dat 'dus' de ANBI eisen voor de kerk op onderdelen anders zijn dan voor die 'goede doelen organisaties'. In onze waarneming wordt vaak te gemakkelijk over de kerk gesproken als zijnde gelijk aan een goede doelen organisatie - waardoor men ook suggereert dat de ANBI eisen gelijk zouden moeten zijn aan die voor goede doelen organisaties.. Dit laat overigens onverlet dat in de kerk wel gebruik kan worden gemaakt van inzichten en 'good practices' die in andere organisaties worden toegepast.

3.2. Werkzaamheden

In de periode eind januari - eind augustus 2019 hebben wij de volgende werkzaamheden uitgevoerd.

- a. Verkenning en brainstormsessies in commissie verband.
- b. Gesprek over eerste uitkomsten brainstormsessie inzake ANBI met het Generaal College voor Behandeling van Beheerszaken (GCBB).
- c. Expertmeeting, waarin mensen met verschillende achtergronden hun inzichten met ons deelden.
- d. Gedachtevorming over transparantie in de kerk.
- e. Eerste verkenning van financiële informatie.
- f. Voortgangsoverleg met het bestuur van de dienstenorganisatie.

Gelet op de fase waarin wij ons bevinden en de veelheid van aspecten die aan het onderwerp verbonden zijn, hebben onze inzichten en bevindingen een voorlopig karakter.

3.3. Eerste inzichten

Onze opdracht bestaat uit twee elementen, 'Vermogen' en 'de ANBI eisen'. Deze hebben echter samenhang. Waar het bij het element 'Vermogen' gaat over het financiële beleid en beheer door een plaatselijke gemeente, gaat het bij 'de ANBI eisen' vooral over het rapporteren over de uitkomsten van het financieel beleid, voor zover zij van belang zijn voor de giftenaftrek.

Vermogen

Primair gaat het in de kerk om het invulling geven aan de roeping. Dat vraagt om beleidsvorming door de (algemene) kerkenraad. Bij de ontwikkeling van het beleid zou een kerkenraad zich niet allereerst moeten laten leiden door financiële overwegingen en/of doelstellingen. Wel zijn de financiële middelen een (belangrijk) aandachtspunt (en soms randvoorwaarde).

Ons inziens is aandacht nodig voor de 'cyclus' van beleid en verantwoording die gemeenten zouden moeten doorlopen. Deze bestaat ten minste uit:

- een integrale en grondige doordenking van de doelen van de gemeente en een dialoog tussen gemeenteleden en kerkenraad/kerkenraden hierover;
- vaststellen van beleid ten aanzien van het bereiken van de doelen;
- consistente uitvoering van het beleid en
- een transparante verantwoording aan de gemeenteleden en derden.

Het begrip 'integraal' ziet op het door de kerkrentmeesters en diaconie gezamenlijk en in samenhang bepalen van de doelen van de gemeente en het gezamenlijk beschikbaar stellen van financiële middelen die voor het bereiken van die doelstellingen nodig zijn. Bij die bepaling van de doelen en het beleid hoort ook een goede financiële analyse en prognose voor komende jaren. Deze analyse en prognose ondersteunen uiteraard de beleidskeuzes die de gemeente maakt.

Wij merken op dat de elementen van deze 'cyclus' zijn opgenomen in de kerkorde. Uit de signalen die wij kregen, leiden wij af dat hieraan meer aandacht gegeven zou moeten worden.

Overigens realiseren wij ons dat een dergelijke benadering eisen stelt aan de kerkenraadsleden, in termen van bestuurlijk denken en handelen, financiële deskundigheid, communicatieve vaardigheden, etcetera. Voor een consistente uitvoering is het aspect doorzettingskracht c.q. bestuurskracht erg belangrijk.

Zeker in tijden dat vacatures in de kerkenraden, door allerlei oorzaken, niet gemakkelijk kunnen worden ingevuld, zouden deze punten als extra barrières kunnen worden ervaren.

De vraag rijst of vanuit dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk het faciliteren van plaatselijke gemeenten in het ontwikkelen van beleid, en de financiële onderbouwing daarbij, op enigerlei wijze vorm gegeven kan worden.

In 2018 is een nieuwe rol in de Protestantse Kerk ingesteld, die van classispredikant. Deze predikanten hebben contacten met de gemeenten in hun classis en krijgen hierdoor een totaaloverzicht van de verschillende mogelijkheden en behoeften die in de classis aan de orde zijn. Ons inziens kunnen zij een belangrijke rol vervullen in het genereren van ideeën, het bij elkaar brengen van aanbod en vraag, van behoeften en initiatieven.

ANBI eisen

ANBI eisen³ betreffen de verantwoording over de inkomsten en de besteding daarvan door goede doelen organisaties en kerken ('instellingen').

Om te kwalificeren als een ANBI moet voldaan zijn aan vereisten die onder meer betrekking hebben op de verantwoording van de bestedingen ten opzichte van de ontvangsten. Vanaf 2012 geldt, dat 90% van de inkomsten besteed wordt aan de doelen van algemeen nut die de organisatie zich stelt.

Als het hiervoor weergegeven beleid en de uitvoering daarvan consequent en goed wordt doorgevoerd, zouden gemeenten gemeenten relatief gemakkelijk ook aan de ANBI eisen kunnen voldoen.

In de uitwerking van onze opdracht zal de nadruk het meeste komen te liggen op de vraag hoe de gemeenten binnen de Protestantse Kerk het vrij besteedbaar vermogen dienstbaar kunnen aanwenden. Ook zullen wij ingaan op de vraag wat 'vrij besteedbaar vermogen' is.

Hierna geven wij in iets meer detail onze lijn van denken weer.

Het proces van beleidsvorming start met het doordenken van de doelen van de kerkelijke gemeente. De kerkenraad van een gemeente verwoordt deze doelen in een beleidsplan. Zij gaat in op de roeping van de gemeente ('waarom zijn wij gemeente en wat willen wij in stand houden?'), de doelstellingen en de wijze waarop zij de doelen wil bereiken en de financiële randvoorwaarden (inclusief prognoses). Het is van belang dat de (algemene) kerkenraad, de wijkkerkenraden, de colleges van kerkrentmeesters en diakenen dit proces gezamenlijk doorlopen.

De beide colleges, van kerkrentmeesters en diakenen, stellen voor hun taakgebied een financiële analyse op. Daarin geven zij voor een aantal jaren prognoses weer voor inkomsten, uitgaven en vermogen. De (algemene) kerkenraad en de beide colleges dragen zorg voor het samenbrengen van deze analyses en prognoses zodat zij een totaalbeeld kunnen geven over de aard en omvang van de vermogens, inkomsten en uitgaven.

De bepaling van de omvang van de vermogens en de aard daarvan bepalen de (algemene) kerkenraad en de beide colleges op basis van richtlijnen die het GCBB reeds heeft ontwikkeld en in de komende tijd nog verder zal ontwikkelen.

De (algemene) kerkenraad formuleert, in overleg met de beide colleges, beleid ten aanzien van de manier waarop zij met het (eventueel) aanwezige vrije vermogen wil omgaan.

De (algemene) kerkenraad stelt, naast de jaarrekening, een verslag op, waarin zij ingaat op realisatie van de doelstellingen en zich verantwoordt over de aanwending van de middelen. Dit verslag betreft zowel inhoudelijke als financiële aspecten. Hierbij geeft ze ook aan hoe wordt omgegaan met het voldoen aan de ANBI eis die wordt aangeduid als het 'oppot criterium'.

³ Algemeen Nut Beogende Instelling. Voor deze instellingen gelden belastingvoordelen. Als aan de ANBI eisen wordt voldaan, mogen de gevers de giften die zij doen in aftrek brengen in hun inkomstenbelasting; voor de ontvangende organisaties geldt vrijstelling van schenk- en erfbelasting voor de ontvangen bedragen.

Deze benadering sluit aan op hetgeen het GCBB vanaf haar start, medio 2018, aan beleid ontwikkelt.

3.4. Inzichten uit gesprekken met experts

Visievorming door gemeenten én consequente uitvoering (doorzettingskracht) van de visie zijn, volgens de experts en andere betrokkenen die wij spraken, cruciale thema's als het gaat over het onderdeel 'Vermogen'. In die gesprekken zijn diverse onderwerpen en aandachtspunten aan de orde gesteld. De belangrijkste daarvan geven wij hierna in onze eigen woorden weer.

Het is van groot belang te werken vanuit de inhoud van de roeping van de kerk en niet (primair) vanuit financiële overwegingen. De financiële kant van gemeente-zijn moet echter wel goed aandacht krijgen. Beide aspecten, de roeping van de kerk én de financiële aspecten, moeten goed bij elkaar gehouden worden.

Er lijkt een bestuurlijke neiging te bestaan om geld 'op te potten'. Een (veel) voorkomende gedachte lijkt te zijn, dat je het als (kerk)bestuurder goed doet als er aan het einde van je bestuurstermijn meer vermogen is dan aan het begin. Het komt voor dat vermogens zijn gevormd door overmatige voorzichtigheid. Visievorming kan helpen anders naar vermogen te kijken, waardoor het beschikbare vrije vermogen op een verstandige manier werkzaam gemaakt kan worden.

Een veel gehoorde suggestie is, dat kerk en diaconie meer samen zouden kunnen optrekken. Dat geldt zowel het inhoudelijke als het financiële beleid. De diaconie heeft een andere rol in kerk en samenleving dan zo'n eeuw geleden toen het stelsel van sociale voorzieningen nog niet was zoals heden ten dage. Onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen merken predikanten dat pastoraat en diaconaat steeds vaker in elkaar overlopen. Vanuit het pastoraat komen diaconale vragen op predikanten af, terwijl uit diaconale activiteiten pastorale aspecten om aandacht van de predikant vragen. Denk bijvoorbeeld ook aan diaconale centra, waar een predikant ook op bepaalde tijden aanwezig is en pastorale gesprekken heeft met bezoekers.

De kerk en de plaatselijke gemeenten voeren veel relevante activiteiten uit, zonder dat deze onder de aandacht worden gebracht. Het zichtbaar maken van de rol die de kerk speelt in die activiteiten kan voor mensen aanleiding zijn om een bijdrage (al dan niet financieel) te leveren.

Schenk aandacht aan de activiteiten die al plaatsvinden in het kader van de 'pioniersplekken' en de 'mozaïek van kerkplekken'. Ook hieraan zou meer bekendheid gegeven kunnen worden, waardoor dat anderen inspireert tot het geven van bijdragen of tot eigen actie.

Een van de thema's die verdere aandacht behoeft, is het bij elkaar brengen van aanbod en vraag. Dat kan financieel zijn, maar ook praktisch. Te denken valt aan projecten waar geld voor nodig is, aan ideeën die in een gemeente leven maar lastig uitvoerbaar zijn (dat kan

door allerlei oorzaken zijn). Idealiter is er een soort 'platform' waar vraag en aanbod bij elkaar kunnen komen.

4. Vervolg in de periode september 2019 - eerste kwartaal 2020

Verdere uitwerking

Wij zullen in de periode begin september 2019 - eind februari 2020 nog met een aantal betrokkenen spreken. Onder meer de classispredikanten, het GCBB, de directie van de Stichting Kerkelijk Geldbeheer, bestuur en directie van de VKB en bestuursleden van de Federatie van Diaconieën. Daarnaast overwegen wij of wij nog met andere experts en met mensen uit diverse plaatselijke gemeenten van gedachten willen wisselen.

Wij vertalen onze visie en gedachten in zo concreet mogelijke voorstellen, waarbij de implementatie van voorstellen in plaatselijke gemeenten een belangrijk aandachtspunt is. Gezien het doel en de opdracht van de kerk mag het uitvoering geven aan de voorstellen ons inziens niet vrijblijvend zijn. Het is van belang dat er zowel op centraal niveau (synode) als op regionaal/lokaal niveau (classispredikant, gemeente) waarborgen zijn waardoor het beschikbare vermogen ook echt werkzaam wordt.

Actualisering financiële informatie is nodig

In het rapport 'Krimpende middelen en toch vitaal' zijn jaarcijfers van 2011 gehanteerd. Om een voldoende betrouwbaar inzicht te krijgen in de financiële situatie van het geheel van de gemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland, zijn wij van mening dat actualisering van de financiële informatie moet plaatsvinden én dat een groter aantal gemeenten in deze analyse wordt betrokken.